

לְהַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי אֱלֹהִים
בְּאוֹר הַחַיִּים
(תהלים נו יד)

באור החיים

תולדות היו

רבינו חיים ן' עטר זי"ע

האור החיים הקדוש

פרק א

תחייתה של יהדות מרוקו

ישועה מפתיעה

ה יתה זו שעתה הקשה של יהדות מרוקו. אחרי תהפוכות דור שנמשכו מאות בשנים בהן ידעה קהילת מרוקו מעלות ומורדות בצורה קיצונית, הגיעה כעת שעת ההכרעה. לכאן או לכאן. העתיד נראה היה חסר תקווה.

אמנם כן, נתקיים בה במרוקו היהודית מקרא שכתוב "כי לא יטוש ה' את עמו". ובשלהי שנת רנ"ב ובתחילת השנה שלאחריה, עת דומה היה כי הקיץ הקץ על גולה זו, היהלום שבכתר ארצות המערב, הגיעה הישועה ממקום לא צפוי. ישועה שהביאה בכנפיה גם ריבוי אוכלוסין שהשלים את החסר שנוצר מהדלדול וההתרוקנות, תוצאת האסונות שהיו מנת חלקה של יהדות מרוקו בשנים ההם, וגם עושר רוחני רב ששב והעלה את גולת צפון אפריקה על במתי תורה ויראה, זקף את קומתה ורומם את קרנה. בדיוק כפי הנאמר בפסוק! "ובא השמש וזרח השמש" אירע לה למרוקו. בשעה שכמעט ולא שקעה שמשו של קהילתה המקורית - זרחה שמשו של הקהילה המתחדשת.

אפס, לא בנסיבות מרנינות הגיעה הישועה ולא בדרך סוגה בשושנים, כי אם על ידי יסורים וחלאים רעים, כתוצאה מגירושיהם הנוראיים של יהודי ספרד ופורטוגל. שכן לא נתמלאה מרוקו אלא מחורבן של שכנותיה, קהילות ישראל בארצות הנוצריות האלו שברוב כסילות ורשעות גירשו את היהודים מקרבם.

הבה ונפליג שנים רבות אחורנית, אל ימי הבראשית של קהילת מרוקו, כדי להבין את תהפוכות גורלה.

1 קהלת א, ה. וראו קידושין עב: בענין "עד שלא שקעה שמשו של זה, זרחה שמשו של זה".

ארץ המערב

לחופי האוקיינוס האטלנטי הלווה את חופי מערבה, והים התיכון הגובל את צפונה עם מיצר גיברלטר המחבר בינו ובין האוקיינוס, שוכנת הארץ שבפינה הצפון מערבית של יבשת אפריקה. הארץ השוכנת בקצה המערב של גוש שלשת היבשות של חצי הכדור העליון.

הארץ בה נמצאת אחת הקהילות היהודיות העתיקות בעולם.

מרוקו.

היא המכונה בפי בני ערב "ארץ המערב"², כינוי בו השתמשו גם היהודים לדורותיהם³. גדוליה היו מכונים לעיתים "חכמי מערב" או "נר המערבי"⁴.

מערב המדינה, במישור החוף של האוקיינוס, הוא האזור הפורה של מרוקו ובו משתרעים שטחים עצומים של חקלאות ומרעה. לאורך החוף וגם בסמוך לו, נמצאות רוב ערי החשובות של מרוקו. במישורים המערביים ההם גם מתגוררת רוב אוכלוסיית ארץ המערב.

תושביה הראשונים והמקוריים של מרוקו היו בני שבטים פראיים, ה"ברברים" הידועים ששם הפך לכינוי נרדף לאנשי פרא. שמה של הארץ היה "ברבריא" שהיתה חלק מהארץ שהיתה ידועה בשם "מוריטניא"⁵. הכיבוש הרומאי של מרוקו בתקופת חורבן בית המקדש השני, לא כלל את האזורים ההרריים והמדבריים של מרוקו, בהם המשיכו הברברים והיהודים לנהל חיים עצמאיים. בשנת ד'ק"ץ כבשו הוונדלים את מרוקו, אך עד מהרה התערו בקרב האוכלוסייה המקומית, ובערך בשנת ד'רצ"ד כבש הקיסר יוטיניאנוס קיסר האימפריה הביזנטית שהיתה אז בתור הזהב שלה, את כל המרחב.

עם הכיבוש הערבי הגיעו גדודי האיסלם אל מרוקו וכבשוה. שבטי הברברים, ילידיה המקוריים של הארץ, נדחקו אל אזורי ההרים, ורובם אולצו להתאסלם. ארץ המערב היתה נתונה לשלטונו של הח'ליף היושב בבגדד. רק בשנת ד'תקמ"א כבש האימאם אידריס הראשון את מרוקו, הפך אותה לממלכה עצמאית והקים בה את בירתו, פאס, על גדת נהר הפאס⁶.

2 "אל מגרב". החלק הצפוני של מרוקו מכונה "אל מגרב אל אקצא" - המערב החיצון, ואילו החלק הדרומי מכונה המערב הפנימי, ואגב, לפני מאות שנים מקובל היה לקרוא בשם "ארץ המערב" לכל החלק המערבי הגובל באוקיינוס האטלנטי משני עברי גיברלטר, כלומר גם לספרד. בפרט לאור העובדה שבמשך תקופות ארוכות היו שני עברי מיצר גיברלטר נתונים תחת אותו שלטון. כך שורר רבי יהודה הלוי, בספרד: "לבי במזרח (ארץ ישראל) ואנכי בסוף מערב".

3 הרמב"ם ז"ל קורא לה באגרותיו "בלאד אלגרב" - ארץ המערב.

4 כמליצה על פי המושג של הנר המערבי במנורת המקדש, שכדברי חז"ל [ראו למשל מנחות פו:] היה דולק תמיד.

5 על מהותם של בני ברבריא ומאוריטניה ניתן ללמוד מדברי חז"ל במסכת יבמות סג: "בגוי נבל אכעיסם... במתניתא תנא אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שמהלכין ערומים בשוק שאין לך משוק ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום...".

6 לדעות אחרות נוסדה פאס בשנים מאוחרות יותר, בערך בשנת ד'תקמט, בידי בנו, אידריס השני.

== יהודי מרוקו ==

מסורות שונות מוצאות קשרים יהודיים קדומים למרוקו. יש הטוענים כי יואב בן צרויה רדף אחרי אויביו עד מרוקו, והיו שאף סיפרו כי יהושע בן נון הגיע עד אליה. אבל יישוב יהודי מסודר התחיל בה עוד בסוף ימי בית המקדש השני⁷, ואולי אף קודם לכן, בעת גירוש עשרת השבטים⁸. אחרי חורבן הבית השני נוספו עליהם יהודים רבים שגלו מעירם ומארצם והגיעו אליה כשבויים או כנמלטים מחרב אויב. אבל עוד שנים רבות חלפו עד שקהילות ארץ המערב זקפו ראשן והפכו לקהילות מסודרות.

ימי הבראשית של הממלכה העצמאית במרוקו תחת שלטונו של אידריס הראשון, הם גם ימי הבראשית של הקהילות היהודיות המסודרות במרוקו. אבל הפריחה הגדולה הגיעה בימי בנו, אידריס השני וגם בימיהם של יורשיו אחריו. היהודים היו בני חסות⁹ של האימאם תמורת סכום הגון של מס הגולגולת המוסלמי "ג'זיה", אותו אולצו מי שאינם מוסלמים לשלם בכל רחבי העולם המוסלמי. תמורת מס זה ניתנה להם הזכות להתישב ברוב הערים החדשות. אידריס השני פתח בפני היהודים את בירתו פאס, שבדורות שלאחריו, לפני אלף שנים, היתה יהודית ברובה. החיים תחת שלטונם של בני שושלת האידיסיים, עברו על היהודים בשקט יחסי שהביא בכנפיו פריחה רוחנית גדולה במרוקו.

גדולי חכמי הדקדוק בלשון הקודש נמנו על בני ארץ המערב, כמו רבי יהודה בן קורייש¹⁰, רבי דונש הלוי בן לְבָרְט¹¹ ורבי יהודה אבן חיוג¹².

בימים ההם נרקמו קשרים הדוקים בין מרוקו וארצות נוספות בצפון אפריקה, ובין מרכזי תורה בארצות אחרות ובפרט המרכז הגדול שבבבל. שאלות הורצו ממרוקו אל גאוני בבל ואי אלו מתשובות הגאונים לשאלות חכמי מרוקו שרדו עד לימינו. כמו למשל תשובות רב סעדיה גאון מימי שבתו במצרים ומימי עמידתו בראש ישיבת סורא, תשובות רב האי גאון לתלמסאן וסיג"למאסה, ועוד. צפון אפריקה היה האזור שעמד בקשר ההדוק ביותר עם גאוני בבל, יותר מכל קהילה אחרת בעולם. גם עם

7 על כך מצויות עדויות ארכאולוגיות.

8 ראה סנהדרין צד. "לאן הגלה אותם? מר זוטרא אומר: לאפריקי. ושהש"ר, ב, יט: "אחד מכס גולה לברבריה ואחד מכס גולה לסמטריא"...

9 "ד"מי",

10 נולד בתהרת' שבאיזור הספר שבין מרוקו לשכנתה אלג'יריה. חיבורו, "ריסאלה" ("האיגרת" או "אגרת היחש"), עוסק בהשוואת (חס) מילים בלשון הקודש למילים בארמית ובלשון חז"ל ואף בערבית, כדי להבינן.

11 או בשמו העברי: רבי אדונים הלוי (ד'תרי"ב-ד'תשי"ג בערך), נולד בפאס, אך חי ופעל בספרד.

12 (ד'תש"ה-ד'תשע"ג בערך). מחבר הספרים: "כתאב אֶלְתִּנְקִיט" (ספר הניקוד), "כתאב אלאפעאל ד'אֶת חרוף אֶלְלִין" (ספר אותיות הנוח והמשך - אור"י), "כתאב אלאפעאל ד'אֶת אֶלְמֶת'לִין" (ספר פועלי הכפל), "כתאב אֶלְגֶתְף" (ספר

הליקוטים, בתרגום חופשי. ספר המריטות, כלומר הערות מפוזרות זעיר פה זעיר שם),

רבי חסדאי אבן שפרוט¹³ ורבי שמואל הנגיד¹⁴, גדולי ספרד שמעברו השני של מיצר גיברלטר, עמדו יהודי מרוקו בקשר הדוק.

בשלהי תקופת האיזריסים זהרה במרוקו דמותו של רבן של כל בני הגולה, תלמיד הגאונים וראשון הראשונים, רבינו יצחק אל-פאסי, הרי"ף ז"ע שכונה על שם עירו, פאס.

=== תגודות שלטוניות: פריחה וחורבן ===

לפי שמרוקו ארץ של שבטים וחמולות היא, סבלה כמה וכמה פעמים במהלך ההיסטוריה מהפיכות ותמורות שלטוניות שהגיעו על פי הרוב מאחד השבטים שהתקומם, נלחם, תפס את השלטון לידי אחרי מלחמות ממושכות, ושולתו שלטה בה ממושכות עד המרד הבא וחוזר חלילה. תקופות מסוימות לא היה שלטון מרכזי במרוקו והארץ התפצלה בין שלטונם של שבטים וחמולות. יחד עם חילופי השלטון השתנה כמובן מתקופה לתקופה גם מצב היהודים במרוקו.

אחרי למעלה ממאתיים שנות שלטון הלכה אחיזתם של האיזריסים במושכות המלוכה והתרופפה. שבטים ברבריים, בעיקר מדרומה של מרוקו, התקוממו כנגד השלטון המרכזי וגרמו לכשבעים שנה של תוהו ובוהו שלטוני. שהביא לכך שהיהודים סבלו רבות שכן לא נהנו אז מחסותו והגנתו של המלך. רק אחרי כשבעים שנה תפסה את מוסרות המלוכה שושלת חדשה שייצבה את השלטון במרוקו.

=== שלטון ה"מוראביטון" ===

היה זה המלך יוסוף בן תאשפין, מוסלמי ממוצא ברברי מדרום מרוקו, שיסד בשנת ד'תתכ"ב שושלת מלוכה אדירה שכונתה אל-מוראביטון. מלכותה השתרעה על פני כל המגרב וגם על חבל אנדלוסיה שבספרד. בירת האימפריה המוראביטונית היתה בעיר מרוקה הידועה כיום בשם מרקש, אותה הקים המלך המוראביטוני בשנת ד'תתכ"ב. לימים דבק שם העיר בכל הארץ ומאז כונתה "מרוקו". גם את העיר מקנס הקימה השושלת הזו.

אפס, אם מתחילה היה המלך בן תאשפין טוב ליהודים, הרי שעם השנים שינה את טעמו והחל מתנכל להם זעיר פה זעיר שם. בשלב מסויים אף גזר עליהם להמיר את דתם, אלא שגזירה זו הומתקה בסופו של דבר בזכות שוחד רב ששולשל לידו של הוויזר, שדאג לשכנע את המלך הקנאי כי מותר ליהודים לשמור על אמונתם. יהדות מרוקו נחלשה כתוצאה מהגזירות והמסים ורבים מבניה היגרו לספרד השכנה שמעבר לים.

13 ממנהיגי יהדות ספרד ודבר לדורו, שר האוצר ושר החוץ בפועל של הח'ליף עבד אל רחמן השלישי לבית אומיה, רופאו האישי.

14 מראשוני הראשונים בספרד ותלמידו של ר' חנוך בן ר' משה "השבוי", חתנו של הרי"י מיגאש. "מבוא התלמוד" הנדפס בראש מסכת ברכות, מיוחס לו.

חֶרֶב בֶּן תְּמוֹרֶת – ה"אלמוואחידון": הרס וחורבן מוחלט

בשנת ד'תתק"ב הונח שוב היסוד לשושלת מלוכה חדשה. הפעם היתה זו שושלת מלוכה נוראה ואיומה, ששלטה שלטון ללא מיצרים מסהרה המערבית במערב, עד מצרים במזרח וספרד המוסלמית בצפון. היה זה עת קם עבדאללה בן תומארט, פיתח שיטה חדשה וקיצונית בדת האיסלאם ומרד בשושלת המוראביטון השלטת. הוא הצליח לגבש סביבו צבא מאמינים מאורגן, איחד סביבו שבטים רבים, ויצא לכיבוש הממלכה. אנשיו ושיטתו כונו "אל-מוואחידון"¹⁵. בשנת ד'תתק"ז נרצח המלך האחרון משושלת ה"מורא ביטון" והממלכה נפלה לידי בן תומארט. יורשיו הצליחו לכבוש את כל צפון אפריקה וחלקים נרחבים מספרד.

האלמוואחידון, כמוסלמים קנאים ונחרצים, גמרו אומר להשמיד להרוג ולאבד את כל מי שלא יקבל על עצמו את דתם. החורבן אותו זרעו בכל מקומות מושבותיהם היה מוחלט, וכמעט שלא השתייר משונאיהם של ישראל בארצות שלטונם שריד ופליט. אפילו בית כנסת אחד כמעט ולא נשאר על מכונו. הכל נחרב או הוסב לבית תיפלה מוסלמי. המונים נהרגו, גלו, או נאלצו להתאסלם רחמנא ליצלן. הנותרים אולצו לשאת אות קלון על בגדם. והוטלו עליהם, מלבד מס הגולגולת ומס הקרקע, גם מיסים שונים על כל סיבה שלא תבוא. הם גם חויבו לספק לחצר המלך שמן למאור, בשר, בשמים וסבון ועוד, וגם לפרנס יחידות של חיל המלך שמנו כששת אלפים איש. הכל ללא תמורה, כמובן. וכל זאת מלבד תשורות יקרות שהיה עליהם להעלות לחצר המלך בכל חגאותיו ומועדיו.

בין הבורחים ממרוקו בימים ההם היה גם רבינו משה בן מיימון, הרמב"ם ז"ל, שעם אביו הדיין רבי מיימון נמלט מפאס למצרים, ועל רקע התקופה הנוראה כתב את "אגרת השמד" המפורסמת שלו. בקורות ימי עמינו נחקקה תקופת "חרב בן תמורת" כאחת התקופות הקשות ביותר בהיסטוריה. תקופה של הרס מוחלט.

"...היו שני חירום וגזרות ושמידות על ישראל ויצאו בגלות ממקומותיהם אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי"¹⁶. ועוד מוסף על נבואת ירמיה ואשר לצאת מן הכלל יצא¹⁷. מפני חרב בן תמורת שיצא לעולם בשנת תתק"ב שגזר להוציא את ישראל מן הכלל ואמרו לכו ונכחירם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד¹⁸ וכן לא השאיר להם ככל מלכותו שם ושאר במדינת סלא¹⁹ מקצה העולם עד מדינת אל מהדיה²⁰.

15 "המייחדים", המאמינים ביחוד, בניגוד לנוצרים המאמינים בשיתוף.

16 ירמ' טו, ב.

17 כלומר, עוד צרה היתה אז שלא נזכרה בדברי הנביא ירמיה הנזכרים לעיל בדבריו: "היציאה מן הכלל". כלומר המרת הדת שנכפתה עליהם.

18 תהלים פג, ה.

19 היא העיר סאלי שלחוף האוקיינוס האטלנטי בקצה המערבי של היבשה בחצי הכדור העליון.

20 עיר חוף מרכזית בתוניסיה, ל' הראב"ד בשלשלת הקבלה.

גם בספרד הטילו המוואחידון את חיתתם על שארית ישראל, וידועה היא קינתו של רבי אברהם אבן עזרא, על חורבן הקהילות בספרד ובמרוקו "אהה ירד עלי ספרד":

אָהָה יִרַד / עַלִי סִפְרָד / רַע מִן הַשָּׁמַיִם.
וּסְפֵר רַב / עַלִי מַעְרָב / לִזְאוֹת רַפּוֹ יְרִים.
עֵינֵי עֵינֵי / יִרְרָה מִיָּם.

וְהוֹי אֶקְרָא / כַּמְצָרָה / עַל קַהֲלַת סִגְלֵמַאסָּה;
וְעִיר גְּאוּנִים / וּגְבוּנִים / מְאוֹרֵם חֲשֵׁךְ כֶּסֶה;
וְיִשָּׁח עַמּוּד / וְהַתְּלַמּוּד / וְהַבְּנֵיהַ נְהַרְסָה.
וְהַמִּשְׁנָה / לְשִׁנְיָה / בְּרַגְלִים נִרְמָסָה;
וְעִיר מְלוּכָה / וְהַנְּבוּכָה / מְרַאכֵס׃ הַמִּיחֲסָה;
עַלִי יְקָרִים / מְדַקְרִים / עֵין אוֹיֵב לֹא חֲסָה;
אָהָה אֶפֶס / קַהֲל פֹּאס׃ / יוֹם נִתְּנוּ לְמִשְׁסָה.
וְאֵי חֲסָן / קַהֲל תְּלַמְּסוֹן / וְהַדְּרָתָה נִמְסָה;
וְקוֹל אֲרִים / בְּתַמְרוּרִים / עַלִי סִכְתָּה׃
וְסוֹת אֶקְרָעָה / עַלִי הַרְעָה׃ / אֲשֶׁר לַפְּנִים נִתְּפָשָׁה.
וּבְיוֹם שַׁבָּת / וּבִן עַם בַּת / שִׁפְכוּ דָמָם בְּמִים.

וּמָה אֶעַן / הֵכִי לִמְעַן / חֲטָאוֹתַי זֹאת הִיְתָה.
וּמֵאֵלֵי / וְצוּר חִילִי / רָעָה אֵלַי בְּלַתָּה.
לְמִי אֲשַׁכֵּר / וְגַם אֲדַבֵּר / וְהַבֵּל יָדוֹ עֲשִׂתָה.
וְחַס לְבִי / כְּתוּךְ קִרְבִי / עַל נַפְשִׁי אֲשֶׁר עֲוִיתָה;
וּמֵאֲרָצָה / מִחֹז חֲפָצָה / לְאַרְצֵן טַמְאָה גִלְתָּה.
וְנִבְלָמָה / וְנִאֲלָמָה / לְסַפֵּר תְּלֹאוֹת רְאוֹתָה;
וְעַם כְּאֵבָה / וּבִלְכָבָה / לְחַסֵּד צוּרָה קוֹתָה.
לְצוֹת פְּרוֹיֹת / וּמַעֲבָדוֹת / כִּי בְצַל כְּנַפְוֵי חֲסִתָּה;
בְּבֵית כְּלָאִים / בְּכָל עֵת אִם / זְכָרָה שְׂמוֹ אֲזַ
חִיְתָה.

וְרַק בְּכִיהַ / עַלִי לְחִיַּה / בְּיַד אִמָּה אֲשֶׁר קִשְׁתָּה
מֵאֵד תִּירָא / עַדִי יִרָא /
אֱלֹהִים מִשְׁמַיִם.

בְּכוֹת עֵינֵי / כַּמְעֵנֵי / עַל עִיר אֱלִיּוֹסָנָה.
בְּאֵין אֲשֶׁם / לְכֹרֵד שֵׁם / הַגּוֹלָה שְׂכַנְהָ;
בְּאֵין סִלְף / עַדִי אֶלְף / שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים שָׁנָה.
וּכְאֵ יוֹמָה / וְגַד עֲמָה / וְגַם הִיְתָה כְּאַלְמָנָה;
בְּאֵין תּוֹרָה / וְאֵין מְקָרָא / וְהַמִּשְׁנָה נִטְמָנָה.
וְהַתְּלַמּוּד / כְּמוֹ גִלְמוּד / כִּי כָל הוֹרֵדוּ פָּנָה.
וְיִישׁ הַרְגִּים / וְיִישׁ עֲרָגִים / מְקוּם אָנָה וְאָנָה.
מְקוּם תְּפִלָּה / וְגַם תְּהִלָּה / לְבֵית תְּפִלָּה נִתְּנָה.
וְקַרְעוּ זָר / וְגוֹי אֶכְזָר / דַּת אֵל הַנְּאֻמָּנָה.
לִזְאוֹת אֶכְבֵּה / וְכַף אֶכֶה / וּבִפִי תַמּוּד קִינָה.
וְאֵין לִי הַמִּי / וְאִמְרֵי מִי / יִתֵּן רֵאשִׁי מִיָּם.

וְרֵאשׁ אֶקְרַח / וּמֵר אֶצְרַח / עַל גּוֹלַת אֲשַׁבִּילֵיהָ;
עַלִי נְשִׂאִים / וְהַקְרָאִים / בְּשִׁמּוֹת וְחֲכַמְיָה.
וְעַל אֲצִילִים / וְהֵם חֲלָלִים / וּבְנֵיהֶם בִּשְׂבָכָה.
וְעַל בְּנוֹת / וּמַעֲרֻנוֹת / נִמְסְרוּ לְדַת נִכְרֻיָה.
וְאִיךָ עֲזוּבָה / מֵאֵד קוֹרְטָכָה / וְתַחִי כִּים שְׂאוּיָה.
וְשֵׁם חֲכַמִּים / וְגַם עֲצוּמִים / מִתּוֹ בְּרַעֲב וְצִיָּה;
וְאֵין יְהוּדִי / וְגַם יְחִידִי / כְּגִנְאֵין גַּם אֱלִמְרִיָּה.
וּמִיּוֹרְקָה / וְעִיר מְלָקָה / לֹא נִשְׂאָרָה שֵׁם מַחִיָּה.
וְהַיְהוּדִים / וְהַשְּׂדוּדִים / הֵכּוּ מִכָּה טְרִיָּה.
לִזְאוֹת אֶסְפְּרָה / וּמֵר אֱלִמְדָּה / וְאָנָּה עוֹד נְהִי נְהִיָּה.
לְשִׁאוֹתַי / בְּתוֹגוֹתַי / וְיִמְאָסוּ כְּמוֹ מִיָּם.

1. סיביליה. 2. קורדובה. 3. מלגה. 4. סיג'ילמאסה. 5. מרקש. 6. פאס. 7. תלמסאן. 8. סאוטה. 9. מקנס. 10. אלו קהילות עמק דרעא.

אבל עם הזמן החלה גם השושלת הזו לאבד מכוחה ומהשפעתה. תחילה איבדה את שליטתה בספרד לטובת השליטים הנוצריים²¹, ולאחר מכן בתהליך התפוררות ממושך קרסה מול הכח החדש שעלה בשמי מרוקו: בני מרין.

מלכות חדשה – אור בקצה המנהרה

בראשית האלף הששי, עם הרצחו של השליט האלמוואחידי האחרון²², עלתה לשלטון שושלת מלוכה חדשה, היא שושלת המלכים משבט בני מרין שעלתה לגדולה ושנות מלכותה נמשכו למעלה משלש מאות שנה. עם עלותה למלכות היו הקהילות היהודיות במרוקו חרות, מדולדלות וריקניות עד כדי כך שגם בקושי נותרו רשימות בכתובים מאותן השנים והשנים שלאחריהן, רק זעיר פה זעיר שם. אבל הרושם העולה מהעדויות שנותרו בכתובים הוא, כי אחרי שנות האימה של הרדיפה, ההתנכלות וההרס שעברו היהודים תחת שלטון האל-מוואחידון, היה מצבם תחת שלטון המרינים בבחינה של יציאה מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה. זוטא.

כך למשל כאשר בשנת ה"א ל"ו, בימי אבו יוסף יעקוב אבן עבדלחק, המלך השני לבני מרין, קמו גויי הארץ בעיר פאס וזממו להשחית ולכלות את יהודי העיר, ואף החלו לבצע את זממם והרגו ארבעה עשר יהודים, משאך הגיעו הדברים לאזני המלך, התייצב בכל עוז כנגד הפורעים ובלם אותם.

במקביל החלו גם חיי הרוח היהודיים להתרומם, ומצבן של הקהילות הלך והשתפר²³. מוחיי יהודי מרוקו בימים ההם נותרו בידינו שמות רבנים ותלמידי חכמים שהתכתבו ושאלו תורה מפי גאון הדור, רבינו שלמה בן אדרת ז"ע, הרשב"א. עליהם נמנו רבי דוד בן זכרי²⁴ מהעיר פאס²⁵, רבי יצחק בן מאיימון בן אלחנן בתאזא²⁶ רבי יהודה גיאן ממרוויקוש²⁷. רבי יצחק עמאר מסוואטא²⁸ ועוד.

21 בתהליך ממושך הידוע בשם "רקונקיסטה", של נסיגת שלטון האיסלם ועליית שלטון הנצרות בספרד. ה"א ג'.

23 רבי יוסף כספי (חכם ומלומד יהודי בן התקופה, שהיו מגזולי הדורות שמתו ביקורת על דבריו, כמו רבינו קלונימוס ב"ר קלונימוס, רבי יצחק אברבנאל והתשב"ץ) כתב בספר המוסר שלו בערך שנת צ': "אם יחיני ה' אז... ואסע לממלכת פאס כי לפי הנשמע נמצאים שם אנשים רבים בעלי חכמה ודעת... וכן הישמעאלים בפאס ובשאר ארצות קבעו שם מדרשות ללמוד ספר המורה מפי סופרים יהודים...".

24 נפטר בערך בשנת ה'מ"ז. במהדורות חדשות של שו"ת הרשב"א נדפס שמו בטעות "בן זכדי".

25 תשובות הרשב"א ח"א סי' אלף קפ"ה וח"ג סי' רכ"ח.

26 תשובות הרשב"א ח"ג רמז-רמז. ושם מבואר כי היה בין חכמי תאזא "חכם" שלא שנה כל צרכו והורה שלא כדין. הרשב"א מתבטא כנגדו בחריפות יתירה.

27 היא העיר מרקש. נפטר בערך שנת ה'ע'.

28 היא סאוטה. מוזכר בספר כנסת הגדולה, אבן העזר בתחילת ההשמטות.